

Мати була на задньому подвір'ї й саме розпалювала вогонь. Уривки молитви, яку вона наспівувала, долинули до мене ще до того, як я встиг вийти надвір. Я побачив, як вона обережно роздмухувала вугілля, схиливши голову над жаровнею. У неї в ногах стояла повна каструля води. Коли вона озирнулася, я помітив, що від вогню її обличчя потемнішало, а на очах виступили сльози. Я попросив грошей на хліб, на що мати насупилася і з удаваним небажанням відволіклась від розведення вогню. Вона стягнула рукою в ліф сукні й дістала звідти зав'язану вузликом хустинку, у якій тримала гроші. Монети, які вона поклала мені в долоню, зберігали тепло її тіла і здавалися м'якими та круглими, неначе не мали гострих кутів.

— Тільки не ходи цілу вічність, — сказала вона й розвернулася до вогню, не підводячи очей. Я вийшов з дому, не попрощавшись, й одразу пошкодував про це, щойно повернувся до матері спиною.

Їй тоді було ледь за тридцять, проте на вигляд вона здавалася старшою. Її волосся вже посивіло, а лице змарніло від років, що протравили його гіркотою. Її погляд часто був сповнений докору, і навіть дрібна недбалість викликала в її очах осуд. Я відчував перед матір'ю провину, утім, вважав, що вона могла й усміхнутися, щоб привітати мене зі змужнінням.

Я рушив темним провулком, що пролягав повз будинок. Важка роса осадила пил у повітрі і вкрила польском бляшані дахи придорожніх хатин. Навіть поцяткована ямами й вибоїнами дорога видавалася рівнішою та міцнішою за глинобитні хижі по обидва боки від неї. Це був Кенге, де жили трудяги й невдахи, де працювали зморшкуваті повії й розмальовані гомосексуали, куди навідувалися пияки за дешевими *тенде*, де невідомі голоси вили від болю серед нічних вулиць. Гуркочучи й хитаючись на розбитій дорозі, повз мене проїхав порожній автобус. Він був пофарбований у зелене та біле, жовті фари мляво світилися в ранковому повітрі.

Так зрання на галявині довкола дерева мзамбарау було порожньо. Із зеленої мечеті долинав гомін молитви, віряни згуртувалися у спасенну юрбу. Вдалині кукурікав півень. На площі із землі стирчало гостре каміння, загроза для необачних ніг. Після дощів земля поросте буйною травою, проте наразі тривала середина сухого сезону.

Кенге був розташований дуже близько до океану. У повітрі завжди відчувався характерний присмак. Вологими днями в ніздрях і вухах осідав шар солі. Проте лагідними ранками, на початку нового дня, океанський бриз дарував серцю прохолоду. Колись цими вуличками ходили работорговці. Їхні ноги хололи від роси, їхні серця темніли від злоби, вони приходили сюди з колонами першокласної плоті, женучи свою здобич до океану.

Продавець-єменець дав мені буханку хліба, не зронивши й слова. Із жебрацькою пошаною витер руку об сорочку, перед тим як узяти в мене гроші. На його обличчі сяяла улеслива усмішка, але під ніс він глухо пробурмотів прокляття.

Повернувшись додому, я застав батька за молитвою. Він сидів на подвір'ї, склавши ноги під собою. Очі заплющені, голова опущена на груди. Стиснуті в кулаки руки він поклав на коліна, вказівний палець правиці наставив на землю.

Нарізавши хліб, я подався будити сестер. Вони спали в бабусиній кімнаті, де стіни постійно вкривав конденсат, що смердів пахвами і потом. Її зморщене тіло лежало закутане в ганчір'я, одна рука звисала з ліжка до підлоги. Закія простягнулася поряд. Вона була старшою з-поміж двох моїх сестер і вже прокинулася. Саїду, як завжди, неможливо було добудитись. Вона відкочувалася, коли я її штурхав, поверталася до мене спиною й невдоволено бурчала. Врешті-решт я роздратувався, схопив її за плечі й добряче струснув.

— Гей! Що це ти виробляєш? — гаркнула бабуся, прокинувшись від Саїдиного ниття. — Обережно. Ти що, повбивати нас хочеш? Обережно! Невже ти ніколи не слухаєш?

Ми називали її Бі Мкубва, тобто Старша. На вигляд вона була слабкою й добросердою, але насправді її жорстокість не знала пощади. Розвернувшись, щоб вийти, я почув, як вона пробурмотіла в мене за спиною:

— Ні з ким не говорить. Ні з ким не вітається. Ану повернись! — зненацька крикнула вона. — Ах ти ж малий гівнюк! За кого ти мене маєш? Ану повернись!

Я став за дверима, що вели на внутрішнє подвір'я, готовий поступитися її крикам. Мені було чути, як вона кликала батька, лементуючи так, немов конала від болю. Він досі сидів на подвір'ї переді мною й молився. Мати зиркнула на нього, однак його очі були заплющені, і він не звертав на галас жодної уваги. Вона похитала головою

у мій бік. *Знову ти.* Мати побігла всередину по мої книжки, на якусь мить залишивши мене наодинці з батьком. Повернувшись, вона дала мені скибку хліба й пенні на чашку чаю. То був ранок мого п'ятнадцятого дня народження.

У школі Корану, до якої я ходив з п'ятирічного віку, я дізнався, що хлопці стають відповідальними перед Богом у віці п'ятнадцяти років. Дівчата досягають цієї зрілості у дев'ять. Це пов'язано з виділеннями. Так постановив Господь.

— Коли тобі виповниться п'ятнадцять, — казав мені батько, — ти відповідатимеш перед Богом особисто. Кожен твій гріх Його ангели занеситимуть у твою книгу. Судного дня вагу скоєного тобою зла порівняють із вагою добра. Якщо коритимешся Божому вченню — потрапиш у Рай. Якщо грішитимеш — горітимеш у Пеклі. Ти згориш до кісток, а тоді відродишся і згоратимеш дотла знову. І так триватиме вічно. Немає бога крім Аллаха, і Мухаммад — пророк його. Ми мусимо молитися п'ять разів на день, поститися під час Рамадану, щороку сплачувати *закат* і принаймні раз за життя відвідати Мекку, якщо Господь дасть нам на це статки. Бог розділив Пекло на сім кіл. Найглибше — для брехунів і лицемірів, тих, хто прикидається побожним, але в серці має сумнів. Ти мусиш щодня дякувати Йому за те, що не народився кафіром або дикуном, за те, що маєш батьків, які можуть навчити тебе Його Величі й Мудрості. Ти вірний Господу, ти — Боже створіння. За кілька років тобі виповниться п'ятнадцять, ти станеш чоловіком. Учись коритися Йому вже, інакше вічно горітимеш у полум'ї Пекла.

Того ранку, коли мені виповнилося п'ятнадцять, до школи мене відвіз той самий автобус, який возив щодня. Ті самі лиця довкола, ті самі дівчата, які сиділи гуртом,

подалі від нас, відчуваючи збентеження у присутності чоловіків. Я пошукав очима ту, яка подобалася мені найбільше. Волосся спадало їй на плечі. Вона трималася настільки суворо, що всі мої бажання видавалися безглуздими. Її сусідка здавалася лагіднішою. Вони сиділи навпроти, та я навіть не наважувався поцікавитися, як їх звуть. Того ранку, коли я став чоловіком, мене переповнювали думки про омріяні ночі, під час яких кров'ю розтікається тепло...

На шляху зі школи я зайшов у морок побіленої мечеті. Її підлога була встелена яскравими килимками, де могли сидіти парафіяни. Я пройшов поміж них і відкрив собі рахунок у Всемогутнього.

Хмари пилюки невпинно здіймаються догори, збурені тупотливими ногами. Дереву вперто виблискують під полуденним сонцем. Змучений нестерпною спекою океан усе переливається й переливається, марніє, випаровується та обертається на туман і пару, згортаючись на холді, що слідує за сонцем.

Наблизившись до набережної, я відчув сморід рибного ринку. Деякі рибалки досі були тут. Більшість із них працювали ночами й поверталися додому спати під звуки полуденного заклику до молитви. Щоночі вони виштовхували свої крихітні човни на воду і зникали. Дехто не повертався по кілька днів, а тоді припливав із переможеною в битві акулою або рибою-мечем. Коли я був меншим, то думав, що це — чарівне й вільне життя, життя чоловіка.

Мене обдував солоний вітер з океану. Запах доків навколо кривого хвилеріза змішувався з тупотом копит. Худобу вантажили, щоб везти на острови. На островах

тваринам велося кепсько через мух-цеце. Тому щомісяця місцеві торговці вантажили хворих старих боранів у дау й переправляли їх туди.

Я побачив старого Бакарі, який ішов брудним берегом до сходів. Коли я був малим, Бакарі розповідав мені про океан і рибалок. Він завжди був добрим до мене. Іноді пригощав мене шматком смаженої касави або давав додому риби. «Чудовисько, — казав він. — Глибоке-глибоке, таке глибоке, що й не повіриш. Там є гори й рівнини, і купа людських решток. І голодні акули. Одного дня... А ще пронизливі крики морських птахів. І смертельна безодня». Його тіло нагадувало один суцільний зранений, понівечений м'яз. Якусь мить він дивився на мене примруженими очима, а тоді усміхнувся.

— Як ти? — запитав він. — Як батько? Як мати?

— Ахлан мзее, Бакарі, з ними все добре.

— А як у школі? Встигаєш? Колись ти станеш доктором, — усміхнувся він.

— Усе добре.

Старий схвально кивнув.

— *Альхамдулілля*¹. Скажи «*Альхамдулілля*» за ту милість, що дарував нам Господь, — мовив він і зачекав, доки я також подякую Богу. — Ну, добре. Піду-но я спати. Перекажуй мої вітання батькам. — Він помахав рукою і пішов геть, згорблений та скоцюрблений старий.

Іноді Бакарі губив розум. Бив дружину та дітей. Одного разу він навіть підпалив дружину. А ще зламав стілець об одну з доньок, і та досі страждає на запаморочення й заледве говорить. Потому він розкався, замкнувся від усіх і молив у Бога прощення, закликав Господа вбити

¹ Хвала Аллаху (араб.).

його, благав, аби сім'я йому пробачила. Він боявся, що його запроторять у божевільню. Звідтіля не поверталися. Ув'язнених там духопелили, щоб дізнатися, чи ті справді божевільні, а чи просто курці гашишу в пошуках даху над головою.

Бакарі казав, що Бог — то єдина правда на світі. Якщо Він волів наділити його хворою головою, то це було Його рішення. Ми можемо робити лиш те, що вважаємо правильним, те, чого, на нашу думку, хоче Господь.

Океанське повітря допомагало від болю у грудях. Приплив спадав, і рибальські човни-довбанки лежали на бочках у багні, їхні аутригери були обвішані водоростями, ніби прикрасами. Сонце обпалювало зелений слизький берег, здіймаючи сморід. За хвилерізом у напрямку гавані мчав катер портової поліції. Прибував корабель.

Я розумів, що доведеться вертатися додому, адже я належав їм. Якщо не повернусь, вони підуть мене шукати. Відтак битимуть, любитимуть і нагадуватимуть мені про слово Боже. Ганятимуться за мною кімнатами і подвір'ям, битимуть моє тіло. *Ніколи нікого не слухає. Соромиться нас, соромиться свого імені. Погляньте на цього брехуна тепер. Чим ми на нього заслужили?*

— Він ніколи не слухає, — казатиме бабуся, розпалюючи батьків гнів.

— Може, йому вже достатньо? — заперечуватиме мати, пурхаючи довкола й переживаючи за своє зранене дитя. Врешті вона насупиться й забереться до себе в кімнату. Яка з того користь? Набагато ліпше було біля брудного океану, подалі від хаосу і приниження.

Вдалині прибував корабель з грецькими моряками, навантажений тайським рисом.

Мені часто казали, яким слабким я вродився. Мій брат Саїд з'явився на світ за вісімнадцять місяців до мене. Його назвали на честь діда, а той був шахраєм. У день, коли народився Саїд, батько напився, і його знайшли у відключці на парковці кінотеатру. Бабуся прочитала над новонародженим молитви, благаючи Бога вберегти його від заздрощів злих людей.

Моє народження завдало матері чимало болю. Бабуся казала, що треба покликати когось, аби почитав наді мною Коран і попросив Бога врятувати мені життя. Мене обмили святою водою із Замзама й загорнули у тканину з рядками Книги. Вони вмовили Господа дозволити мені жити. Минуло три роки, доки з'явилася Закія. Ні Саїд, ні я майже не звернули на це уваги. Яка користь від сестри? Саїд часто мене лупцював. Він був старший. Казав, що це мене загартує. Саїд мав багацько друзів і в шість років уже трахав хлопчиків. Він учив мене ганяти бездомних котів і бити їх покрученими металевими тросами. Ми влаштували набіги на огорожені сади і крали звідти фрукти. Цькували жебраків та божевільних. Саїд змушував мене битися з іншими хлопцями задля гарту. Часто, розчарований, він відштовхував мене вбік, щоб завершити бійку, яку я програвав. Якщо я приходив додому в саднах і крові, лупцювали його. *«Коли наступного разу потрапиш у халепу, я тебе, падло, приб'ю. Чув мене?»* — казав йому батько поміж стусанами. Невдовзі втручалася бабуся. Мати виводила мене на подвір'я. Саїд плакав навзрид у бабусиній кімнаті. А батько частенько не ночував удома.

Саїд ніколи не вгамовувався. Завжди сперечався, цькував і отримував на горіхи. Він сміявся, коли мати слізно заклинала світлий бік його ества. І завжди ридав, коли батько його бив, метався кімнатою, волав від болю

та підморгував мені, якщо думав, що батько не бачить. Саїд був справжнім здорованем. Коли люди бачили нас разом, то казали, що після смерті батька він позбавить мене спадку. А коли Саїду давали гроші на солодощі, він платив маленьким хлопчикам, аби ті знімали труси в тихому кутку. Він намагався змусити мене скласти йому товариство. Часом приводив мені хлопчика й казав, що той хоче, аби я його трахнув. Він наполегливо шепотів... Я намагався відчутити те, що відчував він, але завжди його розчаровував. На свої гроші я купував солодощі й завжди віддавав половину йому.

Одного разу нас заарештували за побиття одного з сусідських хлопчаків. Саїд прив'язав його до дерева й почастував палицею. Батько хлопця заявив на нас сержантові поліції, і той забрав усіх нас до відділку. Мені подобався сержант, бо він дозволяв нам приходити у відділок і гратися з кайданками. Коли він арештовував крадія, то пускав нас до кабінету, щоб показати, як телефонуватиме у штаб. Привівши нас у відділок, сержант дістав велику книгу.

— Тут імена, — сказав він, постукавши кісточками пальців по книжці. — Це злі люди. Якщо ваше ім'я опиниться тут, ви потрапите під суд. Знаєте, що роблять у суді з дітьми? Їх відправляють до тюрми у лісі.

Він вказав на мене й наказав йти додому. Я втік без жодних вагань, що викликало в сержанта посмішку. Повернувшись додому, Саїд сказав мені лише те, що сержант зробив їм попередження. Зрештою той просто повідомив нашого батька. Саїд отримав прочухан. Я сховався під ліжком.

Одного дня, порпаючись у смітнику, я знайшов п'ятишилінгову купюру. Я спитав Саїда, чи не віднести її власникам смітника.

- Не будь дурнем, — сказав він. — Це ти її знайшов.
- Але це неправильно, — відказав я. — Вона не наша.
- Хто так сказав?
- Батько.

Він зневажливо фиркнув.

- Але ж це як крадіжка, — наполягав я.

— Який ти тупий, — холодно й образливо мовив Саїд. Він рушив геть. Я побіг за ним, стискаючи в долоні п'ятишилінгову купюру. Ми купили по два морозива кожному, а також *баджа*, *мбатата* і трохи шоколаду. Відтак примостились у громадських садах, Ювілейних садах, як вони називалися тоді, під широколистим тінистим деревом і влаштували пікнік. Потім купили полімерний футбольний м'яч, повернулися у сади і почали грати з іншими хлопцями. Додому ми прийшли з м'ячем у мене під пахвою та двома шоколадними батончиками в кишені Саїда. Саїд сказав, що м'яч можна сховати під мішками, а через день чи два *знайти* його там. Коли ми завернули на подвір'я, там нікого не було. Саїд узяв у мене м'яч і побіг до порожніх мішків.

- Що це ти робиш? — крикнув з порогу батько.

Він підійшов до мішків і дістав м'яча. Вони були переконані, що ми нажебрали грошей або й зробили щось іще гірше. Я сказав, що ми їх знайшли, але це батька лише роздратувало. Він заявив, що я маю його за дурня, мовляв, невже я думаю, що в нього мізки у сраці? Саїд зиркнув на мене, застерігаючи нічого не казати, просто стулити пельку і стерпіти побої. Натомість я сказав їм, що ми знайшли гроші у смітнику. Брови Саїда злетіли до небес. Запала раптова тиша. Я й гадки не мав, чому мої слова справили такий шок.

— Ач як! — мовив батько, повернувшись до Саїда. — То ти знайшов гроші у смітнику!

Я бачив, що батько починав розпалюватися, його очі виблискували. Саїд почав хлюпати носом.

— У якому ще смітнику? — втрутилася мати, ставши між Саїдом і батьком. — Що це ти робив? Тобі пощастило, що не підчепив якусь заразу. Що ти там шукав?

Вона схопила Саїда за комір і потягнула геть. Батько зробив крок уперед і відштовхнув її. Саїд поспіхом відступив, а мати тихенько зарюмсала, її очі сповнилися слізьми.

— Я скажу тобі, що він шукав у смітнику, — сказав батько, рушивши до Саїда. — Він шукатиме у смітниках те, що йому не дають удома. А коли не знайде й там, то шукатиме в чиємусь ліжку, підставляючи свою сраку. Падло мале!

Я хотів сказати, що то був я, а не Саїд... але надто боявся. Саїд припинив пхикати і з напруженою зосередженістю стежив за батьком, приготувавшись тікати. Тепер мати вже схлипувала не криючись, вона поволі розгойдувалася, немов у молитві.

— Я попереджав, — напівприсівши, мовив батько. — Я попереджав тебе. Я тобі за це шию зламаю!

Саїд розвернувся і побіг, але батько звалив його ударом у праве плече. Зі звуком сокири, що рубає м'ясо. У Саїда підкосилися коліна, він роззявив рота, намагаючись схопити повітря. Батько зробив крок уперед і спинився за кілька дюймів від тіла свого первістка, який бився в задусі. Він копнув його в живіт. Тоді копнув знову, коли той спробував підвестися. Він бив його кулаками, буцав головою, кусав за зап'ястки. Він дубасив його, доки Саїд не всрався.

— Облиш його! — крикнула мати, кинувшись на батька. — Ти заб'єш його на смерть!

Батько збив її з ніг. Він накинувся на неї й загарчав, мов звір. Його руки люто молотили повітря, поки мати валялася на землі. Затим він повернувся до Саїда і закричав, заричав на нього. Батько бив його зі справжньою люттю і ненавистю, його руками й ногами стікав піт. Виблядок. Врешті-решт він випростався над Саїдом, широко розставивши ноги, і загорлав: «Достатньо тобі?» Він стояв над своїм первістком і кричав: «Достатньо тобі?»

Мати звинувачувала мене. Я знав, що це так. Саїд ревів і трусився, немов маленька тваринка. Мати помила його і довго плакала над ним. Вона співала йому і гладила його, вкладаючи в ліжку. Це я знайшов Саїда того ж таки вечора. Мати залишила біля ліжка свічку. Коли я зайшов до кімнати, братова сорочка вже палала. На підлозі біля нього спалахнула купа одягу й газет. Він лежав, не в змозі підвестися, і кволо лупив себе по грудях. Я прокричав його ім'я, і він глянув на мене зі страхом в очах.

— Загаси! Загаси! — заволав він.

Саїд верещав що було сили. Він верещав у панічному безсиллі, борсаючись у простирадлах. Намагався підвестися, але не міг. Із плачем і криками я підбіг до нього, силаччись збити вогонь, але лише обпік долоні.

— О, Яллах! Яллах! — кричав він.

Я благав його загасити вогонь. Стояв і дивився, як він горить. Саїд заплющив очі й упав на підлогу, його лице було перекошене і зле. Я бігав довкола, скакав і кликав на допомогу, заливаючись безглуздими слізьми. Саїд перевернувся. Замолотив ногами по ліжку, на нього звалилася рама. І він загорівся. Його ноги нагадували смолоскипи, що палали на стегнах. Лице стало невпізнаним і місцями побіліло. Вогонь дістався верхньої частини стегон. Тоді перекинувся на груди.

Першою примчала мати. Вона спинилася на порозі й затиснула рот долонею. Крик прохопився крізь пальці, неначе його вирвали з неї силою. Вона вбігла до кімнати й узялася голіруч збивати вогонь. Вона гасила його всім, що траплялося під руку. Хтось приніс відро води. Не пам'ятаю, хто саме. Він помер. Мені було п'ять. Кімната сповнилася людьми, які горлали молитви й голосили. У кімнаті було повно води, у калюжах плавали клапті обгорілих газет. Мати істерично ридала в когось на руках. Вона озирнулась і зі знівсінілим криком вказала на мене. Що саме вона сказала, я не розчув.

Чому вони звинувачували мене, того, хто ніколи не робив йому жодного зла? Вони всі били його. А мені було п'ять. Він був моїм другом, моїм братом. Моїм єдиним другом і єдиним братом. Чому ж вони звинувачували мене?

Над його могилою читав якийсь чоловік, спершу слова з Корану, затим настанови про те, як мерцю слід поводитися після смерті. Він наставляв Саїда, як той має відповідати на запитання ангела.

— А коли він питає твоє ім'я, скажи йому, що тебе звали Саїд бін Омар, створіння Боже...

За скоєне зло на Саїда чекали довгі муки. За всі трахнуті ним маленькі сраки, ангели запхають йому до рота розжарені ланцюги й дістануть їх з його дупи. Така Божа кара.

Батько заплатив, щоб у місцевій мечеті влаштували *хитму*. Здавалося, ніби сотні людей прийшли почитати за Саїда Коран. Люди читали молитви і співали панегірики за любих покійників. *Халвою* пригощали професійні служники, аби бути певними, що жадібні парафіяни не спорожнять тарілки, доки не буде почаствовано всіх

гостей. У мене ще ніколи не помирав близький родич. Люди підходили й тиснули мені руку, щоб розділити нашу скорботу. Це змушувало мене неабияк пишатися Саїдом.

Саїдів дух жив серед нас не один місяць. Нам заборонялося надто голосно співати й надто часто сваритися. Батькові молитви стали довшими, а рука — важчою. Нам не можна було ходити в кіно й відвідувати весілля чи танці. Мати майже ні з ким не розмовляла. Бабуся поїхала в Тангу до рідні. Батько часто мене бив. Він вселяв у мене такий страх, що я боявся до нього заговорити. Тепер він дедалі частіше не ночував удома.

Замолоду батько був баламутом. Коли він повертався ночами додому, його ціпок був увесь у крові й волоссі, однак на ньому самому ніколи не було ані подряпини. У ті часи він був чоловіком, таким, яким мають бути чоловіки. Деякі кажуть, що в ті дні він був псом, що, зрештою, не зовсім образа. У нас є його фотографія, знята ще до мого народження. На ній він стоїть перед студійним тлом із пальмами та пляжем. Його очі готові вистрибнути з орбіт, він дивиться в камеру з лютою пихою. Ціпок притиснув до правого стегна. Лівою рукою спирається на високий стіл для квітів. З його вигляду здається, ніби він от-от вибухне нестримним гнівом.

Фотографію показала мені мати, і я мовчки чекав, доки вона щось скаже. Натомість вона сховала її, не зронивши жодного слова і навіть не поглянувши на мене. Я хотів запитати про очі, що кипіли гнівом. Тепер вони блищали від випивки. Я хотів запитати її, я завжди хотів запитати її, чому він такий. Чому він такий нещасний? Чи правда те, що про нього кажуть? Чи правда, що